

FRANCE M. DOLINAR

Častitljivi Božji služabnik Friderik Irenej Baraga (1797–1868) misijonar med severnoameriškimi Indijanci

Dne 10. maja 2012 je papež Benedikt XVI. podpisal dekret o priznanju junaških kreposti Božjega služabnika Friderika Ireneja Baraga (1797–1868), apostola Indijancev in enega pionirjev krščanske omike med severnoameriški Indijanci. (S tem dejanjem je svetniški kandidat dobil ime »častitljivi Božji služabnik – venerabilis servus Dei«). Škofijski postopek v Marquettu, kjer je Baraga leta 1868 zaključil svojo zemeljsko pot kot prvi škof marquettske škofije, je potekal vse od leta 1952. Trenutno poteka preiskava o domnevnem čudežnem ozdravljenju bolnika s tumorjem na jetrih na priprošnjo Friderika Barage, in če medicinska znanost ne bo mogla razložiti nenadnega ozdravljenja, bo to ključni dokaz o Baragovi svetosti, na podlagi katerega ga bo papež razglasil za blaženega.

Friderik Baraga se je rodil 29. junija leta 1797 v Mali vasi pri Trebnjem. Od očeta Janeza (+1812) je podedoval resnost, delavnost, odločnost in urejenost, od matere Katarine Jožefe, roj. Jenčič (+1808) pa srčno milino, dobrodelnost, iskreno pobožnost do matere božje in tesno bratsko povezanost s sestrama Amalijo in Antonijo. Po končani srednji šoli v Ljubljani je Baraga po nasvetu svojega birmanskega botra dr. Jurija Dolinarja, profesorja zgodovine na ljubljanskem liceju, leta 1816 nadaljeval študij prava na Dunaju. Študijska leta na Dunaju pomenijo odločilno prelomnico v Baragovem nadaljnjem življenju.

V svoj dnevnik je Friderik Baraga 25. julija 1817 zapisal pomenljive besede: »[Danes] *popoldne sem opravil pri častitljivem p. Dvoržaku življenjsko spoved. Ta dan mi mora ostati vedno v spo-*

minu zaradi neizmerne milosti, ki mi jo je Bog tedaj podelil!«.¹ To prvo srečanje z redemptoristom p. Klemenom Dvoržakom, je za vedno spremenilo Baragovo življenjsko pot, ki so jo zaznamovali trije pomembni mejniki.

Prvi večji mejnik na Baragovi življenjski poti je bilo pravkar omenjeno srečanje s p. Klemenom Dvoržakom na Dunaju. Apostol Dunaja (tam ga poznajo seveda samo pod nemško različico njegovega priimka Hofbauer) je Barago uvajal v prvine duhovnosti svojega redovnega sobrata Alfonza Ligvorija. Sv. Alfonz Marija Ligvorij je izhajal iz svetopisemskega zagotovila, da so vsi ljudje poklicani k svetosti. Bog hoče, da bi vsi ljudje prišli do spoznanja resnice in se zveličali. Zato sta oba svetnika, Alfonz Ligvorij in Klemen Dvoržak ob premišljevanju svetopisemske podobe Boga in predvsem ob premišljevanju Jezusovih besedil v evangelijih, tako poudarjala neizmerno Božjo ljubezen in Božje usmiljenje. Svojo neizmerno ljubezen nam je Bog na poseben način izkazal v svojem Sinu Jezusu Kristusu, ki je postal človek, da bi nas s svojim trpljenjem na križu odrešil in nam s svojim zmagoslavnim vstajenjem odprl vrata življenja večne blaženosti v Bogu. Zato je najprepričljivejši simbol Božje neizmerne ljubezni Jezusovo na križu prebodeno srce, ki je vir vseh milosti. Častiti Jezusovo presveto srce, priporočati se njegovi brezmadežni Materi Mariji, očistiti svoje srce v zveličavni spovedi in se združiti z božjim Odrešenikom pod podobo kruha v svetem Rešnjem telesu, to so bile temeljne prvine duhovnosti, ki jih je sv. Klemen Dvoržak vlival v srce mladega študenta prava na Dunaju in ki so v temelju spremenile Baragovo življenjsko pot.

V tem duhovnem ozračju na Dunaju se je pod Dvoržakovim vodstvom dozorela Baragova odločitev za duhovniški poklic, ki pomeni drugi pomemben mejnik v Baragovem življenju. Po končanem študiju prava na Dunaju, se je mladi Friderik odpovedal očetovi dediščini v Trebnjem v korist svoje sestre Amalije; odpovedal se je družinskemu življenju s svojo izvoljenko Anico Dolinar, da bi se mogel v polnosti posvetiti delu za duše in vsem ljudem z nedeljeno ljubeznijo posredovati neizmerno Božjo dobroto in ljubezen ter jim posredovati zveličavne sadove Kristusovega odrešenja.

S poglobljeno molitvijo in temeljitim študijem se je Baraga pripravljaj na duhovniški poklic, in to v okolju, ki je Boga še vedno prestavljalo kot strogega, pravičnega, včasih že kar neusmiljenega sodnika ter poudarjalo človekovo nevrednost, da bi v tem življenju redno prejemal sadove Kristusove zveličavne daritve na križu. V Baragovem času so spovedniki odvezo pri spovedi večkrat spovedancem odrekli vse do zadnje ure njihovega življenja in jih posledično niso krepili z odrešilno močjo najsvetejšega zakramenta pri svetem obhajilu. Velik del duhovnikov ob koncu 18. in v začetku 19. stoletja je bil namreč vzgojen v duhu državne politike cesarja Jožefa II. do Cerkve. Državna oblast si je namreč prizadevala popolnoma podrediti Cerkev in je še dolgo po Jožefu II. gledala na duhovnike predvsem kot na zanesljive državne uradnike, ki naj bi skrbeli, da bodo ljudje vdani podložniki svetne oblasti, manj pa jo je zanimalo njihovo primarno duhovno poslanstvo delivcev svetih skrivnosti. Vzgoja bodočih duhovnikov v semenišču in uvajanje v bogoslovne vede na bogoslovnem učilišču pa je ostalo tudi po Jožefovi smrti še vedno globoko zakoreninjeno v moralnem rigorizmu, v nekaterih pogledih vse do 20. stoletja.

Nič čudnega torej, če so ljudje v Šmartinu pri Kranju (1824–28) takoj postali pozorni na pridige mladega kaplana², ki jim je za razliko od večine njihovih dotedanjih duhovnikov govoril o Božji dobroti, o Božji ljubezni in o Božjem neizmernem usmiljenju. Ljudje so k njegovim pridigam hodili tudi iz več ur oddaljenih krajev. Baragova prepričevalna beseda, zgled njegovega krepostnega življenja, njegovo nesebično razdajanje vsega, kar je imel, potrebnim, je ljudi od blizu in daleč pritegnilo v njegovo spovednico in od tam k obhajilni mizi. Vse to je seveda navdajalo z nejevoljo nekatere njegove sobrate v duhovniški službi. In ko ga je starološki dekan Jernej Božič tožil na škofijo, da Baraga uvaja v župnijo, po njegovem mnenju, neke neprimerne novosti, ki so v nasprotju z dotedanjo hladno in razumarsko pastoralno prakso kranjske duhovščine, ga je škof Anton Alojzij Wolf na predlog šmartinskega župnika prestavil za tretjega kaplana v Metliko (1828–30).

Če je imel Baraga v Šmartinu pri Kranju vendarle močno oporo v kranjskem dekanu Avguštinu Slugi, župnik in oba kaplana v Metliki za njegovo apostolsko vnemo nista kazala nobenega razumevanja. Baragove pridige, delitev Božjega usmiljenja v spovednici in neutrudno delo z otroki so počasi tajali led pri vernikih, zaostriili pa odnose do sobratov v duhovniški službi. Stanje se je še poslabšalo, ko je Baraga iz svojega kupil križev pot za župnijsko cerkev in navajal ljudi na to prelepo molitev. Še vedno ostaja odprto vprašanje, zakaj Baraga ob zamenjavi kaplanov v Metliki ni napredoval, ampak je še naprej ostal tretji kaplan, čeprav je bil škof A. A. Wolf v svojem kasnejšem obdobju dovzeten za nove oblike pobožnosti, ki jih je uvajal kaplan Friderik Baraga. V poročilu v Rim o stanju v ljubljanski škofiji je namreč Wolf med drugim posebej poudaril svoje zavzemanje za čaščenje Jezusovega srca v svoji škofiji, ki ni bilo v skladu s staro razumarsko jožefinsko ali kot so včasih rekli, janzenistično miselnostjo, ki ji je še vedno pripadal velik del duhovščine v Baragovem času. Dejstvo, da je Baraga ostal še naprej samo tretji kaplan, sta nova Baragova sobrata v duhovniški službi izkoristila za dodatno norčevanje na njegov račun. Baragov nevzdržni položaj je še povečala zavist, ko sta leta 1830 izšla njegov priljubljeni molitvenik *Dušna paša* in Baragov prevod Engstlerjevih premišljevanj o preblaženi Devici Mariji z naslovom *Od počestvenja in posnemanja Matere božje*. V Metliki je Baraga prevedel tudi delo sv. Alfonza Ligvorija *Obiskovanje Jezusa Kristusa v presvetem Rešnjem telesu in pozdravljanje Marije, prečiste Device*, ki pa je izšla v tisku šele leta 1832, ko je bil Baraga že v Ameriki. V uvodu h tej knjigi je Baraga razodel skrivnost, od kje črpa moč za svoje neutrudno pastoralno delo, kljub nasprotovanju večine njegovih stanovskih tovarišev. Zapisal je: »V obiskovanju presvetega Rešnjega telesa najde vsaka duša največjih milosti, najmočnejših pripomočkov za večno zveličanje in največje oveselenje.«

V Metliki je končno dozorel Baragov sklep za odhod v misijone in to je tretji pomemben mejnik v Baragovem življenju. Za delo v misijonih se je Friderik odločil, ko je junija leta 1829 prebral knjižico Leopoldinske ustanove o kritičnih razmerah v škofiji Cincinnati,

kjer je na prostranem ozemlju, poseljenem z Indijanci, delovalo vsega osemnajst duhovnikov. Knjižica ga je pretresla v dno duše. Razumel jo je kot Božji klic in brez obotavljanja sprejel ta novi izziv apostolskega dela. Dne 10. avgusta leta 1829 je zaprosil za odpust iz ljubljanske škofije, da bi se lahko vključil v škofijo Cincinnati v Združenih državah Amerike. Škof Anton Alojzij Wolf je njegovi prošnji ustregel in mu 22. septembra istega leta poslal odpustno pismo. V spremnem pismu je odhajajočemu izrekel veliko priznanje, ki je obenem tudi jasna kritika pastoralne prakse številnih Baragovih stanovskih sodobnikov v takratni ljubljanski škofiji: *»Kot kaplan ste se neprestano trudili za duše, jim oznanjevali božjo besedo in jih spovedovali. Pri tem svetem opravilu ste se odlikovali z zrelostjo duha, umerjenostjo, pobožnostjo, usmiljenjem do ubogih revežev in z brezmadežnim življenjem, tako da ste si pridobili spoštovanje pri duhovščini in tudi mojo naklonjenost«.*³

S takšno popotnico je Baraga, ko je 22. septembra leta 1830 prejel potrdilo o sprejemu v škofijo Cincinnati, odpotoval novemu poslanstvu naproti. Slovo od vernikov na zadnjo nedeljo v oktobru je bilo ganljivo. Objokani verniki so ga skušali čim dlje zadržati v svoji sredi, župnik in kaplan pa sta mu z neokusnimi pripombami zagrenila še zadnje trenutke v Metliki.

Baraga se je nato 29. oktobra 1830 iz Ljubljane preko Dunaja, Passaua, Münchna, Strasbourga in Pariza napotil v Le Havre, kjer se je vkrcal na poštno ladjo – jadrnico – in odpotoval v ZDA. Po enomesečni vožnji in to v najnižjem razredu na ladji, je Baraga 31. decembra 1830 prispel v New York in se sredi januarja naslednje leto (1831) predstavil svojemu novemu škofu Edwardu Fenwicku (1822–1833) v Cincinnatiju. Škof Fenwick mu je najprej zaupal skrb za nemško župnijo v Cincinnatiju. Zaradi znanja jezikov, poleg nemščine je Baraga govoril še francosko, italijansko in angleško, je kmalu postal eden najbolj obleganih spovednikov in priljubljenih pridigarjev v škofiji. Ves čas pa se je zavzeto pripravljal za dušno-pastirsko delo med Indijanci.

V pismu sestri Amaliji z dne 10. avgusta leta 1831 je zapisal: *»Zapustil sem Cincinnati in sedaj sem trenutno na svoji misijonski*

postaji sredi med Indijanci otavskega rodu. Sedaj se mi je volja izpolnila. Živim sredi ubogih Indijancev, ki so večinoma še nekrstjani. Pred mano se odpira nepregledno polje dela, saj sem (po neskončnem božjem usmiljenju) v cincinnatijski škofiji edini misijonar, ki živi sredi med Indijanci ... Edino v mojem misijonskem področju so sami Indijanci; jaz sem daleč na okoli edini belec. Moje misijonsko področje je v deželi Michigan, ob velikem jezeru enakega imena. Moja misijonska postaja se imenuje *Arbre croche* ali *Arbre crochu*, to je Krivo drevo (v indijanskem jeziku *Waganakisis*).⁴ Med Otavci je Baraga deloval do leta 1835, najprej pri Krivem drevesu, od septembra 1833 do julija 1835 pa na novem misijonu ob Veliki reki (Grand River). Živel je v skrajno revnih razmerah, ki jih je popisal v zgoraj navedenem pismu sestri Amaliji: »Naša cerkev, šola in moje stanovanje je vse leseno in krito z drevesnim lubjem. Vse to so naredili Indijanci sami, zato si lahko misliš, kakšno je. Če dežuje, moram razgrniti svoj plašč čez mizo, na katerem imam knjige in papirje, da mi vsega ne zalije voda. Nad svojo posteljo razpnem dežnik, sam pa se zatečem, kolikor morem v kot svoje sobice, kjer najmanj kaplja. Brez ozira na to sem vendar v svoji sobici bolj srečen, kakor vsi evropski cesarji in kralji v svojih zlato bleščečih palačah.«⁵ Hudo je bilo zlasti pozimi. V pismu Leopoldinski ustanovi na Dunaju z dne 4. januarja leta 1832 je med drugim zapisal: »V *Arbre crochu* je zima zelo dolga in ostra, skoraj neprestano piha zahodnik, ki tukaj strahotno hrumi in dela zimo še ostrejšo. V svoji čumnati imam železno peč, v kateri noč in dan nenehno gori. Kljub temu moram biti vedno zavrt v plašč, da me ne zebe.«⁶

Takoj, ko je prišel v Ameriko, se je Baraga pričel intenzivno učiti indijanskega jezika. S pomočjo tolmača je odkrival posebnosti otavskega jezika in si skrbno zapisoval besede in slovnična pravila. Ker so bile zime dolge in hude, poti pa večinoma neprehodne, je moral večino misijonskega dela opraviti poleti. Neutrudno je obiskoval indijanska naselja, jim oznanjal Kristusovo blagovest odrešenja, jih pripravljal na prejem zakramentov in utrjeval v veri. Istočasno si je prizadeval za izobrazbo Indijancev. Poleg cerkve je navadno zgradil še šolo za otroke, in starše navajal kako obdelovati

zemljo. Leta 1832 je v Detroitu izdal molitvenik z naslovom *Otawa Anamie-Misinaigan, ki je bil prva tiskana knjiga v otavskem jeziku. Obsegal je 207 strani molitev, nabožnih pesmi in katekizem. Ko se je septembra leta 1833 preselil na novo misijonsko postajo ob Veliki reki, se je soočil z novo težavo, namreč belimi trgovci s krznom, ki so Indijance opijali z žganimi pijačami, da so od njih izvabili dragoceno kožuhovino.*⁷

Leta 1835 je detroitski škof Friderik Rese Baragi določil novo misijonsko področje med Očipve Indijanci ob Gornjem jezeru. Njihov jezik je bil soroden otavskemu, zato Baraga s svojim izrednim posluhom za jezike, ni imel težav s prilagajanjem. Obsežno misijonsko področje se je raztezalo med La Pointom (1835), Sault Ste. Marie (1837) in L'Ansom (1843). V pismu Leopoldininini ustanovi je 28. septembra 1835 iz La Pointa pisal: »*Od svojega zadnjega poročila sem zopet doživel mnogo tolažbe in veselja, pa tudi marsikakšno težavo in zoprnosti, ki so neizogibne pri ustanavljanju misijona v tako oddaljeni in divji deželi. Vendar pa tolažbe in duhovne radosti, ki jih je misijonar tukaj deležen, daleč odtehtajo vse zoprnosti, ki mu jih povzročajo deloma krajevne razmere, deloma pa nasprotovanja slabotnih ljudi, ki jih nikjer ne manjka! Spreobrnitev enega samega pogana je misijonarju v toliko tolažbo, da ob tem prav hitro pozabi vse neprijetnosti neprijazne dežele in vse pomanjkanje evropskega udobja, pa tudi vse druge težave. To je zares neprijazna dežela, kajti že 22. septembra smo tukaj videli padati prve snežinke in že več tednov tukaj kurijo peči po sobah. Samo kaka dva meseca na leto se tukaj ne kuri*«. ⁸

Barago sta pestila predvsem dva problema, na eni strani pomanjkanje duhovnikov, ki bi nadaljevali njegovo delo na številnih misijonskih postojankah, ki jih je ustanovil, in pomanjkanje finančnih sredstev tako pri gradnji potrebne infrastrukture pri ustanavljanju misijonskih postaj (cerkev, šola, bivališče za misijonarja), kot pri tiskanju knjig, ki jih je napisal tako za svoje rojake v domovini kot njemu tako ljube Indijance, ki se jim je v celoti razdajal. Njegov knjižni opus je v vsakem pogledu izjemen. Rojakom je iz misijonov namenil štiri knjige, in sicer leta 1832 že omenjeni prevod knjige sv. Alfonza Ligorija z naslovom *Obiskovanje Jezusa*

Kristus v presvetem Rešnjem telesu in pozdravljanje Marije, prečiste device (381 str.). Leta 1837 *Premišljevanje štirih poslednjih reči* (433 str.). Istega leta sta izšla tudi slovenski in francoski prevod sicer izvorno nemško napisane knjige *Popis navad in zaderžanja Indijanov polnočne Amerike*. Leta so izšle v tisku 1844 *Zlate jabelka* (286) in leta 1846 *Nebeške rože* (462 str.).

Med številnimi knjigami v otavskem in očipvejskem jeziku si je Baraga pridobil svetovno slavo s svojo *očipvejsko slovnico*, napisano v angleščini (na 576 str.) in s svojima *očipvejsko-angleškim in angleško-očipvejskim slovarjem*, ki sta izšla leta 1853 (skupaj na 622 straneh).

Za prepotrebna sredstva se je Baraga obrnil na Evropo, ki jo je obiskal dvakrat, prvič od 29. septembra leta 1836 do 8. oktobra 1837 in drugič že kot apostolski vikar Gornjega Michigana in naslovni amyzonijski škof (*posvečen 1. novembra 1853 v Cincinnatiju*), od 19. novembra 1853 do 21. avgusta 1854. Oba obiska sta bila več kot uspešna. Poleg številnih gmotnih sredstev in nabožnih predmetov, ki jih je nabral za svoje misijonske postojanke, je dal v Evropi tiskati pet svojih knjig. Najbolj pa se je razveselil enajstih duhovnikov, ki so se mu ob njegovem drugem obisku pridružili pri misijonskem poslanstvu. Naj kot zanimivost povem, da je Baragova pridiga v Novem mestu tako prevzela takrat 17. letnega Ignacija Knoblarja, da se je odločil za misijonsko delo v Sudanu. Od slovenskih rojakov so se Baragi pridružili misijonarji Franc Pirc, Ignacij Mrak in p. Oton Skola OFM.

Septembra leta 1838 je škof Rese imenoval Barago za generalnega vikarja za celotno državo Wisconsin. Konec leta 1843 je Baraga ustanovil nov misijon v trgovskem središču L'Ansu. Ob misijonu je zgradil več deset hiš, šolo in prodajalno ter za vsako družino priskrbel tudi 12 ha gozda, da bi Indijance tudi na ta način zaščitil pred nasilno preselitvijo v rezervat.

Na cerkvenem zboru škofov ZDA 9. maja leta 1852 so zbrani škofje zaprosili papeža za ustanovitev devetih novih škofij in dveh apostolskih vikariatov. Za apostolskega vikarja s škofovskim posvečenjem za Gornji Michigan je detroitski škof predlagal Friderika

Barago. Apostolski vikariat za Gornji Michigan s sedežem v Sault Ste. Marie je bil ustanovljen 29. julija naslednje leto (1853). Za svoje škofovsko geslo si je Baraga izbral rek, ki ga je vodil že vse življenje: »Le eno je potrebno«.

Kot apostolski vikar je moral Baraga poleg svojih drugih misijonskih obveznosti cerkvenoupravno urediti novoustanovljeni vikariat, ki je bil mišljen kot predstopnja samostojne škofije. Ker so mu istočasno sosednji škofje prepustili tudi skrb za Indijance v lastnih škofijah, je Baraga postal »indijanski škof« v pravem pomenu besede, ozemlje, na katerem je po pooblastilu sosednjih škofov oskrboval Indijance, pa je bilo skoraj dvakrat večje od njeovega vikariata.

Za mnoge Indijance je Baraga tudi kot apostolski vikar ostal edini dušni pastir, ki se je naučil njihovega jezika in kot takega so ga povsod sprejemali z izrednim spoštovanjem. Posebno skrb je Baraga namenjal uvajanju duhovnikov v dušnopastirsko delo med Indijanci, poučevanju, spovedovanju in pridobivanju učiteljev za poučevanje v župnijskih šolah. Dodatne naloge mu je prineslo tudi priseljevanje številnih delavcev različnih narodnosti, tako da je včasih imel na en dan tudi pet pridig v različnih jezikih.

Dne 23. aprila leta 1857 je Baraga prejel iz Rima obvestilo, da je papež Pij IX. njegov apostolski vikariat povzdignil v redno škofijo (9. januarja 1857). Na prigovarjanje svojih duhovnikov in z dovoljenjem papeža Pija IX. je Baraga maja leta 1866 sedež škofije iz Sault Ste. Marie preselil v Marquette, ki je ležal v središču škofije in imel boljše prometne povezave. Zaradi pomanjkanja duhovnikov je Baraga poleg svojih rednih škofovskih opravil, še naprej opravljal dušnopastirsko delo med Indijanci. Naporne poti, ki jih je premagoval večinoma peš, pozimi s krpljami na nogah, pogosto prenočevanje pod milim nebom, tudi pozimi, in neredna prehrana, popolna odpoved vinu in mesnim jedem, so Baragi počasi izpodjedale njegove fizične moči, niso pa zmanjšale njegovega elana in njegove gorečnosti za telesni in duhovni blagor njegovih dragih Indijancev. Dne 7. oktobra leta 1866 se je, čeprav že hudo bolan, udeležil začetka zborovanja škofov Združenih držav Amerike

v Baltimoru. Devetega oktobra zjutraj so našli Barago nezavestnega ob vznožju stopnic škofijskega doma, zadetega od možganske kapi. Ko si je nekoliko opomogel, se je kljub nasvetom, naj ostane v Baltimoru, ki ima ugodnejše podnebje in kjer bo imel tudi boljše oskrbo, vrnil v svojo škofijo. Zaprošil je za pomožnega škofa in s skrajnimi naporii opravljal najnujnejša opravila do odhoda v večnost na praznik Jezusovega imena, v nedeljo 19. januarja leta 1868. Zaradi hudega mraza in predvsem zaradi snežnih zametov se pogreba v marquetteški stolnici ni mogel udeležiti noben škof, od duhovnikov se jih je do Marquette uspelo prebiti le šestim. Kljub temu je bila stolnica nabito polna in ni mogla sprejeti vernikov različnih narodnosti, veroizpovedi in prepričanj, ki so se želeli posloviti od »najuglednejšega moža Združenih držav Amerike«. Zato je bil dan Baragovega pogreba v Marquetteu dela prost dan.

Opombe

¹ Andrej Pirš, Duhovni lik škofa Friderika Baraga, Leskoviča 1983, 72.

² Baraga je bil za duhovnika posvečen ob koncu drugega letnika, 21. septembra leta 1823 in je že naslednji dan ob pol petih zjutraj opravil svojo prvo mašno daritev pri oltarju svetega Rešnjega telesa v ljubljanski stolnici.

³ Franc Jaklič – Jakob Šolar, Friderik Baraga, Celje³ 1968, 41.

⁴ Jože Gregorič, Baragova misijonska pisma, Družina 1983, 44.

⁵ Baragova misijonska pisma, 49.

⁶ Baragova misijonska pisma, 58.

⁷ Baragova misijonska pisma, 96.

⁸ Baragova misijonska pisma, 118.